

TÜRK KÜLTÜRÜ

Yayın Ta.: Kasım/1962

Yayımlayan:

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ

ARAŞTIRMA

ENSTİTÜSÜ

Kuruluş Ta.: Ekim 1961

İmtiyaz Sahibi:

Prof. Dr. Şükrü ELÇİN

Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Bahaeddin

YEDİYILDIZ

Fiyatı: 5.000.000-TL

Yıllık Abonesi

(2004 yılı için)

30.000.000-TL

Yurtdışı:

- \$ 35.-

- Euro. 30.-

Abone bedeli, 171.379

numaralı posta çeki

hesabına yatırılabilir.

Ödemeli gönderilmez.

Dergiye gönderilen yazılar

basılsın basılmasın iade

edilmez. Dergideki yazılar

kaynak gösterilerek alınabilir.

Makalelerdeki fikirler imza

sahiplerine aittir.

İdare ve yazışma adresi:

BAHÇELİEVLER

SONDURAK

17. SOKAK. NO.38

06490 ANKARA

Tel: 213 31 00

Faks: 213 41 35

e-posta: tkae@tinet.net.tr

Mizanpaj: Serdar AYDOĞAN

Tashih: Leylâ AKSU

Dizilip Basıldığı Yer:

Siyasal Kitabevi

Tel: 320 44 57 pbx

İ Ç İ N D E K İ L E R

Orhan Seyfi ORHON'un "Dün, Bugün, Yarın" Adlı
Eserinde Milli Değerlerin Tespiti

Yrd. Doç. Dr. Mustafa KIRCI.....6c

"Üç Tarz-ı Siyaset" Yüz Yaşında

Doç. Dr. Recep DUYMAZ.....6c

Azerbaycan Eğitim Sisteminde Millî Sınıfların
Teşkilinde İlk Adım

Yrd. Doç. Dr. Ali EROL.....6

Gazneli Sultan Mahmûd'un Mirası

Yrd. Doç. Dr. Ergin AYAN.....6

Kazak Türklerinde Hayvan Masalları

Yrd. Doç. Dr. Çağrı ÖZDARENDELİ.....6

Destanlarımız ve Zeybek Türkülerimiz

Doç. Dr. Nerin KÖSE.....6

Bibliyografya:

Zeki Velîdi TOGAN, *Başkurtların Tarihi*,

Türksoy Yayınları, Ankara 2003, 523 s.

Yasemin BULUT.....6

Turgut TÛLÛMEN, *İki Mülkiyeli*,

Kavaklıdere Kültür Yayınları, Ankara 2003.

Yasemin BULUT.....6

Adnan ŞİŞMAN, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya*

Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876),

1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları VII,

Dizi-Sayı 209, XIII+185 s, 4 Resim.

Sadiye TUTSAK.....6

Necef, Ekber N. / Ahmet Anna Berdiyev,

Hazar Ötesi Türkmenleri, Kaknüs Yayınları,

İstanbul 2003, 364 s.

Hayrullah KAHYA.....6

Doç. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU, *Türk Dünyası Epik*

Destan Geleneği, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, 480

Nurgül YILDIZ.....6

Necef, Ekber N. / Ahmet Anna Berdiyev, *Hazar Ötesi Türkmenleri*, Kaknüs yayınları, İstanbul 2003, 364 s.

Resmi adı "Türkmenistan Cumhuriyeti" olan Türkmenistan, diğer Orta Asya Türk devletleri gibi Sovyet Rusyası'nın çözülmesiyle 90'lı yıllarda bağımsızlığına kavuştu (27 Ekim 1991). Böylece Türkmenistan tarihinde çok önemli ve yeni bir sayfa açılmış oldu.

Şu anda bütün devletler tarafından tanınan Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan devlet, Türkiye'dir. Bu durum iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel bağların artmasını sağlamıştır. Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Türkmenbaşı'nın Türkiye ve Türkmenistan'ı kastederek "Biz iki devlet, bir milletiz." demesi bu durumun geldiği noktayı göstermesi açısından anlamlıdır.

Günümüzde birçok Türkmen genci ülkemizin değişik üniversitelerinde eğitim görmektedirler. Bunlar ülkelere döndüklerinde bizlerden gördükleri yardım severliği ve misafirperverliği unutmayacaklardır. İki devlet arasındaki kültürel bağ böylece daha da pekişmiş olacaktır.

Türkiye ile hemen hemen aynı enlemler arasında yer alan Türkmenistan, Hazar Denizi'nin doğusunda 53-66 derece doğu boylamları ile 36-43 kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Topoğrafik olarak Türkiye'ye göre daha çukur bir arazidir. Batısında Hazar denizi, doğu ve kuzey doğusunda Özbekistan Cumhuriyeti, kuzeyinde Kazakistan Cumhuriyeti, güneyinde İran ve güney doğusunda da Afganistan bulunan Türkmenistan'ın yüz ölçümü 488 100 kilometre kare, şu andaki nüfusu 5 milyonun üzerindedir. Topraklarının yarısından fazlası Karakum Çölü ile kaplı olduğundan tarıma elverişli arazisi çok azdır. Orta Asya Türk cumhuriyetleri arasında ikinci büyük pamuk üreticisi olan Türkmenistan, zengin maden yataklarına sahiptir. Özellikle petrol ve doğalgaz bu ülkenin en önemli yer altı kaynağıdır.

Azerbaycan ve Türkiye Türkleri ile birlikte Türk dilinin Oğuz lehçesini konuşan Türkmenler 1990 yılında Türkmenceyi resmi dil olarak kabul etmişlerdir. Para birimi Manat olan Türkmenistan Cumhuriyeti'nin başkenti Aşkabat'tır. Başkent Aşkabat'ın nüfusu 600 000'den fazladır.

Bugünkü Türkmenistan halkının % 77'si Türkmen'dir. Ülkede Özbekler, Ruslar, Azeriler, Ermeniler, Tatarlar, Kırgızlar, Tacikler vs. de yaşamakta-

dır. Türkmenistan Cumhuriyeti'nden başka İran, Irak, Afganistan, Suriye ve Türkiye'de yaşayan Türkmenler de vardır.

İlk ciddi çalışmaların Türkmenistan'ın Ruslar'ın egemenliği altına girdiği 19. yüz yılda başladığı Türkmenler ve Türkmenistan'ın tarihi hakkında günümüze kadar birçok araştırma yapılmıştır. Ancak yine de bu alanda yapılmış olan çalışmaların yeterli olmadığı görülmektedir. Bu araştırmaların bazıları yanlış yorum ve açıklamalar da içermektedir.

Ekber N. Necef ve Ahmet Anna Berdiyev'in birlikte kaleme almış olduğu *Hazar Ötesi Türkmenleri* adlı kitap, bu alanda yapılmış olan çalışmaların en sonuncularındandır. İki genç araştırmacı tarafından hazırlanan kitap Türkmenler ve Türkmenistan'ın tarihi konusunda derli toplu bir bilgi sunmaktadır.

Eserin önsözünden sonra yazılmış olan "Giriş" bölümünde Türkmen tarihinin kaynakları ve bu alanda yapılmış olan çalışmalar tanıtılmıştır. Buna göre araştırmaların eldeki belgelerin zengin olması nedeniyle Türkmenler'in özellikle Selçuklular dönemi üzerinde yoğunlaştığı, ilk dönemleri üzerinde pek durulmadığı görülmektedir.

İki kısma ayrılan kitapta kısımlar içinde yer alan bölümler, her kısımda yeni bir numarayla başlamamıştır. Bölümler, kısımlar yokmuş gibi ardışık sayılar ile devam etmektedir. Halbuki her kısımda yeniden bir numaralandırılma yapılsa idi daha iyi olurdu. Böylece kitabın kısımlara ayrılmasının bir anlamı olabilirdi. Kitaptaki

bölümler de kendi içlerinde ana ve ara başlıklara ayrılmıştır. Bunlara da numara verilse idi kitap iyi bir sistematik yapıya oturmuş olurdu.

Yazarlar, esere Türkmenler'in adı ve Türkmenler'in kökeni sorunuyla başlayarak güzel bir giriş yapmışlardır. Burada öncelikle Türkmen adının nereden geldiği ve Türkmenler'in kökeninin ne olabileceği konusunda çeşitli kaynaklardaki görüşler söylenmiştir. Daha sonra bu görüşlerin tenkit ve tahlili yapılmıştır. Sonuç olarak yazarlar kendi görüşlerini açıklamışlardır:

"Böylece, 'Türkmen' adı 'Ölumsuz veya sonsuz Türk' anlamında olup, Semerkand'ın kuzeyi ile Sirderya çevresinde oturan Ti veya sonraki isimleriyle Tölesler'den bir grubun oturduğu toprakların adıydı. Bu topraklar, sonradan Karluk, Oğuz ve diğer Türk boylarının yerleşim merkezi olmuşsa da, Türkmen adı, özellikle İslamiyetin bölgede yayılması sonucunda önce 'Müslüman Türklerle' verilmiş, ardından da 'Oğuzlar'ın genelleşmiş adı olarak kalmıştır. Ancak, her durumda, 'Türkmen' adı birebir Oğuzlara verilmiş bir ad değildir ve daha ziyade coğrafi bir isim olduğu anlaşılmaktadır." (s. 40)

Kitabın ikinci bölümünde Türkmenler'in tarihinden söz edilmektedir. Yaklaşık 170 sayfa olan bu bölüm kitabın en önemli ve en kapsamlı bölümüdür. Çin, Rus, Türk, Arap, Fars ve Batılı oldukça fazla kaynağın taranarak yazıldığı bu bölümde Türkmenistan'a yerleşen en eski kavim olan Ti Boyları, Wu-huanlar ve Oğuzlar'dan ayrıntılı olarak söz edilmiştir.

Burada sözü edilen kavimler hakkında ulaşılabilen bütün kaynaklardan yararlanılmakla birlikte yazarlar bu bilgileri körtü körtüne kabul etmemiş, onlara eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. Kaynaklardaki bilgiler birbiriyile karşılaştırılmış, hangisinin daha doğru olabileceği üzerinde düşünülmüştür. Bazen de kaynaklardaki bilgilere dayanılarak gerçeğin daha başka bir şey olabileceği söylenmiştir. Konunun en sonunda mevzu toparlanmış ve son söz söylenmiştir. Bu yaklaşım kitabın tamamında görülmektedir. Bu yüzden iki genç araştırmacı tarafından hazırlanan bu çalışmanın akademik nitelikler taşıdığı söylenebilir.

Aynı bölümde eski çağın en güçlü göçebe toplumlarından olan Umurga Sak Devleti, Yüce-Çiler, Kuşanlar, Türkmenistan'a gelen ilk Türk kavimlerinden olan Hyonlar (Kırmızı Hun) ve Eftalit Devleti hakkında da ayrıntılı bilgiler bulmak mümkündür.

Samaniler'in Müslüman Araplar tarafından yıkılması sonrasında İslamiyet ile yakın temasa giren Türkmenistan'ın hızla İslamiyet etkisi altına girdiği, gaza düşüncesiyle oralara akın eden Müslümanlar'ın bu etkiyi artırmasıyla orada oturan toplumun Müslümanlaşmasına neden olduğu "İslam ve Türkmenistan" ile "Türkmen Eli" bölümlerinde anlatılmaktadır. Böylece buradaki toplum, etnik ayrılıklarını unutup tek bir unsur olarak yani Türkmenler olarak ortaya çıkmışlardır (s. 113).

"Oğuzlar ve Türkmenler" adlı bölümde Sirderya Oğuz Yabgu Devleti, Mangışlak Salur-Oğuz Devleti ve Yazır-Oğuz Beyliği'nden bahsedildik-

ten sonra Selçuklular Devletinden de söz edilmiştir. Muhtemelen bu alanda birçok çalışmanın bulunmasından dolayı Selçuklu İmparatorluğu'na çok fazla yer ayrılmamış, Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılışını hazırlayan Moğol işgalleri üzerinde daha çok durulmuştur. "Moğollar ve Türkmenler" adlı bölümde Moğol işgali sırasında Oğuz-Türkmen boylarının durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Moğol istilasının en büyük bedelinin Oğuz ve Türkmenler tarafından ödendiği vurgulanan kitapta (s. 189) Moğol istilasının etkileri ve sonuçları hakkında mütalalarda bulunulmuştur. "Ortaçağda Türkmenler" adlı bölümde Moğol istilasından sonra Türkmenistan ve Türkmenlerin durumları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde 16. yüzyıldan sonra istila ve göç yükünden kurtulan Türkmenler'in tekrar Türkmenistan bölgesinde toplanmaya başladıkları ve burada Türkmen edebiyatının en güzel örneklerini verdikleri belirtilmiştir. Bu dönemde buraya gelen Tacik, Fars ve Beluç gibi farklı boylar kısa sürede benliklerini kaybederek Türkmenleşmişlerdir (s. 217).

"Tarihte Türkmenler" başlıklı birinci kısımdan sonra "Türkmen Ulusunun Oluşumu" başlıklı ikinci kısım gelmektedir. Üçüncü bölüm ile devam eden ikinci kısımda öncelikle Türkmenistan ülkesinin coğrafi yapısı ve 19. yüzyılda buradaki Türkmen nüfusu üzerinde durulmuştur. Türkmenistan'ın 19. yüzyılda Amuderya, Merv, Tecen ve Serahs, Ahal ve Etek, Güneydoğu ve Güney Türkmenistan, Merkez Türkmen toprakları, Mangışlak ve Üstyurt bölgelerine

ayrıldığı belirtilmiştir (s. 224). Daha sonra bu bölgeler hakkında kısa bilgiler de verilmiştir.

Dördüncü bölümde 19. yüzyıldaki Türkmen boylarından (Tekeleler, Yomutlar, Ersarılar, Köklenler, [Göklenler], Çavuldurlar [Çovdurlar], Salurlar [Salırlar] ve Sarıklar gibi) bahsedilmiştir. Bu bölümde 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısında yoğunlaşan Rus istilasının öncesi, sonrası, sebepleri ve sonuçları ile bu dönemdeki basın yayın faaliyetleri gibi konular hakkında da bilgi verilmiştir.

Beşinci ve son bölümde 19. yüzyılda Türkmen halkının aile yaşantısı, kültür hayatı, din anlayışı, konumu, ekonomisi gibi konular üzerinde durulmuştur. Burada genellikle Vambery'nin bilgilerine baş vurulmuş ve onun görüşleri esas alınmıştır. Halbuki kitabın genelinde olduğu gibi, Vambery'nin görüşleri ve verdiği bilgiler diğer kaynaklarla karşılaştırılıp eleştiriye tabi tutulsaydı daha iyi olurdu kanısındayım. Çünkü tek bir kaynak üzerinde yoğunlaşmak araştırmacının bakış açısını daraltabilir.

Kitabın sonuna kısaltmalar cetveli, bibliyografya ve indeks eklenmiştir.

Şunu itiraf etmek gerekir ki, kitabın birinci kısmının ikinci bölümü, kitabın adeta bel kemiğini oluşturmaktadır. Ayrıca ikinci kısmın birinci kısma göre cılız kaldığı görülmektedir.

Çalışmada Türkmenistan'ın 20. yüzyıldaki durumu ile günümüzdeki

yapısı hakkında bilgi verilmemesi, konuların 19. yüzyıla kadar getirilip bırakılması bir eksiklik olarak görülebilir.

Genel olarak akıcı ve anlaşılır bir dile sahip olan eserin özellikle ilk sayfalarında anlaşılması zor ve alışılmadık ifadelerin varlığı dikkati çekmektedir. Ancak yine de dil bakımından kolay okunabilir bir yapıda olduğu söylenebilir.

Soyvetler'in çöküşü ile Orta Asya Türk devletlerinin bizim için önemi daha da artmıştır. Bu yüzden bu devletlerle siyasî, ekonomik ve kültürel bağlarımızı hızla kuvvetlendirmeye çalışmak gerekmektedir. Bunun için de bu devletlerin tarihi, edebiyatı ve kültürü hakkında daha çok çalışmalar yapılmalıdır. Hazar petroleri ile zengin doğal gaz kaynaklarına sahip olan Türkmenistan'ın bu anlamda önemi daha da büyüktür.

Türkmenistan'ın talepleri doğrultusunda Birleşmiş Milletler 1995 yılında bu ülkeyi "tarafsız ülke" ilan etti. Bu yönüyle Türkmenistan Cumhuriyeti, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında farklı bir yere sahip olmuştur.

Yüksek öğrenimlerini Türkiye'de tamamlamış olan değerli araştırmacılar Ekber Nəcəf ve Ahmet Anna Berdiyev'i bu yorucu ve sistemli çalışmalarından dolayı kutluyor, yeni çalışmalarını bekliyoruz.

Hayrullah KAHYA